

Фалеристичні пам'ятки громадсько-політичних організацій та військових формувань на Станіславщині у першій половині ХХ століття

Серед українських фалеристичних пам'яток періоду національно-визвольної боротьби українського народу у першій половині ХХ ст. варто окремо виділити відзнаки, пов'язані з Станіславським повітом (тепер Івано-Франківська обл.).

*Степан Пахолко (Львів)
Олександр Мельник (Київ)*

Кінець ХІХ — початок ХХ ст. вніс
відчутні зміни у духовне життя
українців Галичини, почала зростати
національна свідомість, культура, сільське
господарство, наука та народний промисел.

«Весна народів» 1848 р. дала могутній поштовх до національно-визвольних устремлінь поневолених народів Австро-Угорської імперії. Скасування панщини надзвичайно стимулювало громадсько-культурне життя в Західній Україні. Починаючи з 50-х років інтенсивно створюються пісенно-хорові товариства, виникають музичні товариства, створюється український театр та низка інших українських громадсько-політичних товариств [1].

Заснування у Львові у 1891 р. товариства «Львівський Боян» дало потужний поштовх до утворення розгалуженої мережі

аналогічних співочих товариств по всій Галичині (рис. 1).

У 1895 р. завдяки композиторові Денису Січинському започаткована діяльність товариства «Коломийський Боян» (рис. 2).

З музичного гуртка при товаристві «Руська Бесіда» у Станіславові у 1894 р. зусиллям Р.Зарицького та І. Біликівського був заснований «Станіславський Боян» (рис. 3). Відзнака товариства поки що не віднайдена. За свідченнями деяких колекціонерів, відзнака аналогічна відзначі Львівського та Перемишльського боянів.

У 1901 р. частина співаків, які раніше були членами польського товариства і хору товариства «Сокола», створили у м. Снятин «Снятинський Боян» [2]. Товариство «Боян» мало свої філії: «Рогатинський Боян», «Долинський Боян». Ймовірно, що всі згадані товариства

мали свої відзнаки, які, на жаль, поки що не виявлені.

4 жовтня 1890 р. у Львові за ініціативи І. Франка, М. Павлика, В. Будзиновського та К. Трильовського була заснована Русько-українська радикальна партія — перша українська політична партія, створена за європейським зразком. Символом селянської єдності стали дві руки, з'єднані у потиску, що тримають серп (рис. 4).

4

3

5

Одним із найбільших досягнень Радикальної партії було заснування щільної мережі товариства «Січ» (рис. 5).

Перша «Січ» була заснована д-ром Кирилом Трильовським у с. Завалля на Снятинщині 5 травня 1900 р., а перша відзнака запроваджена ним на вічі партії 5 жовтня 1900 р. Відзнаку носили на шапці чи капелюсі разом із червоним пером (рис. 6).

Відзнаку почали масово вживати члени товариства «Січ», які були

одночасно членами Радикальної партії. К. Трильовський у своїх спогадах згадує про «січову металеву зорю», подає її опис та пояснює, що «спершу «Січі» мали зовсім радикальний характер. Коли ж пізніше і в неагресивних повітах ґрунтувались «Січі», змінено ті літери на У.С.С., тобто Український Січовий Союз» (рис. 7).

Український Січовий, Союз заснований у квітні 1908 р. у Станіславові під назвою Головний Січовий Комітет, став координаційним осередком січових товариств у Галичині й Буковині. У березні 1913 р. при УСС була організована стрілецька секція для військової підготовки молоді, з якої згодом сформувалося товариство Українських Січових Стрільців [3].

У 1907 р. скульптор М. Паращук виготовив медаль із зображенням Т. Г. Шевченка. Наступного року зображення та заклики купувати медаль було поміщено у календарі «Запорожець». Звертаючись до членів організації «Січ», К. Трильовський наголошував: «Крім лент січових, не забуваймо, браття, про січові медалі, січові зірки та червоні радикальні пера» (рис. 8, 9).

Як зазначалось у рекламному оголошенні, медаль виготовлена фірмою Г. Гольдштайна в м. Коломия, коштувала 80 сот., носили її «на звичайній червоній або синьо-жовтій бандлічці» (стрічці — прим. авт.) (рис. 10) [4].

Однією з особливостей січового руху на Галичині було проведення «Січових здвигів» у січових одностроях із січовими відзнаками з нагоди національних свят або вшанування історичних постатей з історії України.

У газеті «Діло» за 26 травня 1909 р. у статті «Велике свято буковинських Січей» подана інформація про медаль, випущену з нагоди Січового свята в Коломиї 31 травня 1909 р. на честь гетьмана Івана Мазепи, в якій вказувалося, що «Члени товариства «Січ» Буковини, які прибули на свято «Січей», отримали на згадку вказану січову медаль» [5].

На ювілейному Шевченківському здвигу 28 червня 1914 р. у Львові — масовій маніфестації українських національних сил, присвячених 100-річчю від народження Кобзаря, взяло участь понад 12 тис. членів січових, сокільських та спортивних товариств, серед яких був відділ з 183 пластунів м. Рогатина під проводом проф. Бобина (рис. 11) [3, с. 18].

У Національному музеї історії України в Києві зберігається відзнака на синьо-жовтій стрічці з френзелями та написом «Коломия» (рис. 12).

У приватній збірці виявлена стрічка з вишитим написом «Січ в Княжичах» (рис. 13).

Стрічки на відзнаках з позначенням населених пунктів Галичини вживались учасниками січово-сокільських здвигів з метою демонстрації успішного розвитку сокільських та січових товариств у Галичині.

Один із засновників спортивного та січово-сокільського руху на Галичині проф. Степан Гайдучок у своїй праці «50-ліття сокільських Видань» зазначає, що відзнаку «витинаний левик» носили на шапці сірого сокільського однострою, а згодом відзнака вживалась на одностроях сокільських стрільців (1913–1914 рр.) та на шапках перших добровольців Українських Січових Стрільців у період їх створення у серпні 1914 р. [6].

На засіданні комітету для організації Легіону УСС (Боевої Управи) у Львові від 2 серпня 1914 р. було ухвалено: «Як відзнаку на переді шапки прийнято «левика» з шапки Сокільських Стрільців» [7].

Значний пласт фалеристичних пам'яток, викарбуваних на Прикарпатті, становлять відзнаки громадсько-просвітницьких організацій.

Так, з нагоди святкування 50-річчя товариства «Рідна Школа» у Станіславі

з цього приводу була викарбувана ювілейна відзнака.

Про святкування ювілею «РШ» подана інформація у газеті «Новий Час» та світлина президії свята. На жаль, нема згадки про відзнаку та її автора (рис. 14) [8].

До 25-річчя «Рідної Школи» в м. Рогатин та 50-річчя «РШ» також була випущена спеціальна відзнака. Відзнака випущена для основоположників та колишніх учнів гімназії. Автором відзнаки, ймовірно, був Роман Грицай (рис. 15) [9].

З нагоди заснування української гімназії в м. Городенка та 50-річчя «РШ» випущена ювілейна відзнака. Ймовірно, автором проекту відзнаки був Павло Ковжун (рис. 16) [10].

Не встановлено залишається історія випуску та авторство відзнаки «Рідній Гуцульщині 1936» (рис. 17). Ймовірно, відзнака випущена Товариством «Просвіта», яке створило в 1936 р. «Просвітянський фонд Гуцульщині» та закликала населення купувати книгу «Просвіта Гуцульщині» для збору коштів на гуманітарно-просвітницькі потреби Гуцульщини.

Ймовірно також, що відзнака була випущена у Львові комітетом акції зимової допомоги Гуцульщині та Полісся шляхом збору коштів для закупівлі палива, одягу, збіжжя. З відозвою про створення такого комітету закликав п. Осип Губчак у газеті «Українські вісти», обіцяючи вже 1 жовтня вислати свою ленту. Зимова допомога голодуючій Гуцульщині має давні традиції. Так, 10 червня 1920 р. в рекламному оголошенні фірми С. Володиславича, яка виготовляла різноманітні українські відзнаки, вказувалося, що 25% з доходу буде передано «на голодуючу Гуцульщину» [11–14].

У 1934 р. у Станіславові відбулося величаве свято з нагоди святкування 50-річчя «Товариства руських жінок», заснованого Наталією Кобринською у Станіславі в 1884 р. З цієї нагоди відбувся Український жіночий конгрес.

У програмі свята 24.6.1934 р., направленої Ананією Рублевою до Ділового Комітету УЖК у Львові, пропонувалося «зробити якісь недорогі відзнаки і за довірливими датками (пожертвами — прим. авт.) продавати на площі і на Академії при вступі». Відзнаки супроти теперішньої ситуації просимо о 4.000 — ситуація непевна. Відзнаки просимо присилати як найскоріше і подати докладніше їх ціну виробу та ціну для селянок і інтелігенток...» (рис. 18).

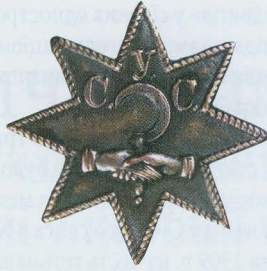
У балансі Українського жіночого комітету було зазначено, що на відзнаки

1

2

7

8

9

12

13

14

15

16

17

18

19

23

20

22

11

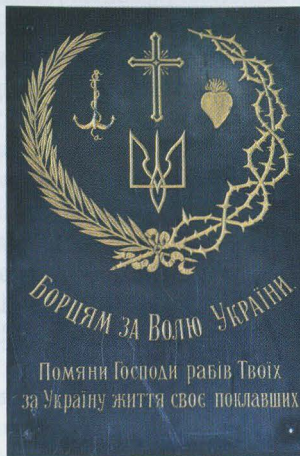
24

27

25

28

26

витрачено 860 злотих. Ймовірно, що автором відзнаки була Ярослав Музика або Олена Кульчицька, які були у складі мистецької комісії проведення свята [15].

Ще одна відзнака була випущена в Станіславі у 1935 р. з нагоди проведення «Свята молоді» (рис. 19). Свята молоді проводилися з метою згуртування української молоді навколо ідеї національного, релігійного та спортивного виховання і поборення колонізаційної політики Польської держави.

Під час проведення свята відбувалися спортивні змагання, танці, співи. Було випущено понад 12 тисяч відзнак на голці, які використовувалися як перепустка на всі заходи свята молоді. Автором відзнаки був чотар УГА Ярослав Фартух [16—17].

У 1936 р. товариство «Сільський Господар» та «Союз Українок» запровадили традицію святкування «Дня селянки» та свята обжинок.

Такі святкування відбувалися у багатьох містах Галичини, Стрию, Яворові, Радехові, Раві Руській та на Прикарпатті. Ймовірно, що з нагоди цих святкувань були випущені пам'ятні відзнаки. Вдалося виявити відзнаку Свята селянки в Стрию та свята обжинок в с. Саджава на Прикарпатті (рис. 20) [18, 19].

В австро-угорській армії нараховувалось понад 350 тисяч вояків-галичан, які брали участь у боях Першої світової війни проти Російської імперії.

У деяких полках галичани становили від 30 до 80 відсотків. Для прикладу, в 36-му полку Краєвої оборони зі штабом в Коломиї 82% особового складу становили українці-галичани (рис. 21).

21

Велика кількість з них на своїх одностроях носили різноманітні пам'ятні відзнаки та медалі за участь у бойових операціях корпусів, бригад, полків (рис. 22—23). На медалі (рис. 24) напис «Визволення Галичини з російського ґа».

Не вдаючись до опису цих боїв, треба зазначити, що ці пам'ятні відзнаки в багатьох випадках були єдиними

відзнаками для десятків тисяч вояків-галичан в австрійських військових мундирах та одностроях Українських Січових Стрільців, які поклали життя у боротьбі з нашим одвічним ворогом. Справжньою трагедією було те, що сини одного народу зійшлися у братовбивчій війні, і одна його частина добровільно йшла воювати за Україну, щоб зірвати кайдани московської неволі, а друга змушена була воювати в рядах царської армії за знищення єдиного вогнища української культури та державницької думки на Галичині.

Ілюструючи дві саморобні пряжки, знайдені автором у родині вояка УПА в с. Зелена поблизу м. Надвірна та на околиці м. Снятин, слід зазначити, що тема стрілецької творчості в лавах УПА достатньо висвітлена в літературі (рис. 25, 26) [21].

У 2005 р. у церкві Різдва Пресвятої Богородиці в м. Долині під час ремонтних робіт, пов'язаних з підготовкою до святкування сотої річниці освячення церкви у 1906 р. митрополитом Андрієм Шептицьким, несподівано була виявлена меморіальна таблиця з чорного граніту в задній малій бані церкви з написом: «Борцям за волю України. Пом'яни Господи рабів твоїх за Україну життя своє поклавши» (рис. 27).

Ймовірно, меморіальна таблиця була присвячена Українським Січовим Стрільцям та воїнам Української Галицької Армії. Хто і коли заховав цю таблицю, залишається невідомим. Зберігається вона в Долинському краєзнавчому музеї «Бойківщина» (рис. 28).

Переважає більшість українських фалеристичних пам'яток мала чітко спрямований національний характер, більшість з них були знищені російським, польським, мадярським, румунським, радянським та німецьким окупаційними режимами.

Ще чекає на своїх дослідників, музейних працівників, колекціонерів великий масив відзнак, виکارбуваних у середині 30–40-х років у Коломиї, Городенці, Рогатині, Снятині, Болахові, Долині та інших містах і селах на Прикарпатті, в яких активно діяли різноманітні громадсько-політичні організації — «Січ», «Сокіл», «Пласт», «Просвіта», «Рідна Школа», «Сільський господар», спортивні товариства та ін.

Серед поки що не віднайдених відзнак, слід окремо виділити відзнаки, випущені у Станіславі, Коломиї та в селі Гребінці.

1. У 1932 р. з нагоди 30-річчя заснування товариства «Сокіл» та 30-річчя

сокільського гімну ювілейний комітет проведення святкування видав пам'ятну відзнаку. 3000 примірників було розпродано на святі, а решта розпродані по селах з метою покриття витрат на свято. Ось як описав цю відзнаку один із засновників товариства «Сокіл» проф. Степан Гайдучок: «металевий бляшаний чотирикутник, в якому людина виважує плиту, а внизу підноситься рука на сонце. Вгорі напис: «Станіславів» внизу «1902 Сокіл 1932» [6, с. 47].

2. Відзнака спортивного товариства «Пролом» у Станіславі, про яку в газеті «Діло» було повідомлено таке: «При тов-ві творяться секції різних ділянок спорту, тому кожний українець старший чи молодший, нехай не відказується від золото-сінньої відзнаки «Пролому», нехай вступає в його ряди...» [22].

3. В інвентарній книзі №II вступу експонатів до музею НТШ у Львові, під №20469 є такий запис: «Нагрудна відзнака білої кости. Тризуб у віночку, роблена якимось Придніпрянцем у Станіславі, та же носили українські ученики».

4. А в інвентарній книзі №III, під №28501 є такий запис: «Нагрудна відзнака з білої бляшки у виді щитка з трембітацим гуцулом на тлі краєвиду та напис кругом «День Підгір'я в Глебівці».

Доля двох останніх відзнак з музею НТШ невідома.

Ймовірно, були знищені більшовицькими «чиновниками» — співробітниками НКВД на початку 60-х років, під час звільнення приміщення музею НТШ під так званий «музей Леніна».

Українські національні символи — німі свідки нашого славного та трагічного минулого, з честю виконали свій обов'язок перед Україною, були невід'ємною частиною національно-визвольної боротьби та стали символами поваги до нашої історії, символом честі та віри у краще майбутнє українського народу.

Список літератури

1. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX — перша половина XX століття): Монографія, — К.: Вежа, 1997.

2. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. — К, 1960.

3. Круковський О., Пахолко С. Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею). — Львів. — 2012. — С. 12–17.

4. Вісті з Запорожа. — Львів, 1908. — С. 275.

5. Велике січове свято буковинських Січей // Діло. — 1909. — 26 мая.

6. Гайдучок С. Півстоліття сокільських видань. — Львів, 1937. — С. 48.

7. Засідання Боевої Управи у Львові, дня 2-го серпня 1914 р. // За волю України: Іст. збірник УСС. 1914–1964/За ред. С. Ріпечкого. — Нью-Йорк, 1967. — С. 375.

8. Перед сокільським святом в Станіславі. Розмова з Головою комітету д-р Чорненком. // Новий Час. — 1932. — 10 червня. — Чис. 126.

9. Угрин-Безгрішний М. Українська Гімназія Рідної Школи в Рогатині (історичний нарис з приводу 25-ти ліття гімназії) // Рогатинська Земля. Збірник історико-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів т. 50. — Нью-Йорк—Париж—Сидней—Торонто, 1989. — С. 223–249.

10. Ювілейне свято гімназії «Рідної Школи» в Городенці // Батьківщина — 1935–25 липня. — Чис. 28.

11. Просвіта Гуцульщині // «Просвіта». — 1936. — Чис. 4–5, С. 113–114.

12. За українську акцію зимової помочи // Українські вісти. — 1936. — 30 вересня. — Чис. 224.

13. Зимова допомога дітям // Українські вісти. — 1936. — 14 жовтня. — Чис. 236.

14. Рекламне оголошення // Промадська думка. — 1929. — 10 червня. — Чис. 134.

15. Український жіночий конгрес // Діло. — 1934. — 4 січня. — Чис. 2.

16. Величаве ювілейне свято Рідної Школи в Станіславі // Свобода. — 1931. — 27 вересня. — Чис. 37.

17. Свято молоді в Станіславі // Діло. — 1935. — 8 червня. — Чис. 147.

18. Свято селянки в Стрию // Діло. — 1936. — 10 липня. — Чис. 78.

19. Пахолко С., Мартин О. Українське рільництво, промисел і кооперація на Галичині у фалеристичних пам'ятках кінця XIX–поч. XX ст. // Нумізматика Фалеристика. — 2005. — №4. — С. 19–22.

20. Nowakowski T. Lewik M. Armia austro-wegerska 1908–1918 // Feniks editinos. — Warszawa, 1992.

21. Манзуренко В. Нагороди УПА // Армія безсмертних. Повстанські світні. — Львів, 2002. — С. 67.

22. Українське спортивне тов-во «Пролом» в Станіславі // Діло. — 1930. — 25 січня. — Чис. 18.